

den dağa çıkınca Rab ona söylediklerini levhalara yazmasını emretmiş ve İsrail'le bu sözlerle göre ahid yaptığını bildirmiştir. Mûsâ, hiçbir şey yemeden ve içmeden Rab ile kırk gün kırk gece kaldıktan sonra Sînâ dağından iki levha ile inmiş ve Rabb'in emrettiklerini kavmine aktarmıştır (Çıkış 34/27-35; ayrıca bk. ON EMİR). Daha sonra bütün bu emir ve öğretileri bir kitap halinde yazmıştır (Tesniye, 31, 9, 24; ayrıca bk. TEVRAT).

Rabbânî literatürde bu dağın Tanrı'nın dağı, Başan, Gavnunim, Horev ve Sînâ olmak üzere beş isminin bulunduğu belirtilmiş, ayrıca orijinal isminin Horev olduğu, Tanrı'nın buradaki yanan çalılıkta Mûsâ'ya görünmesinden sonra Sînâ adını aldığı ileri sürülmüştür. Bir rivayete göre yeryüzündeki dağlar, Tevrat'ın kendi üzerlerinde vahyedilmesi için aralarında tartışmışlardır, ancak üzerinde puta tapılmayan tek dağ olması sebebiyle Tanrı Sînâ'yı tercih etmiştir (Genesis Rabbah, 99/1). Diğer bir rivayete göre ise Sînâ tevazu göstererek bu şerefe lâyık olacak kadar yüksek olmadığını düşünmüş ve Tanrı da bunun üzerine onu seçmiştir (Numbers Rabbah, 13/3).

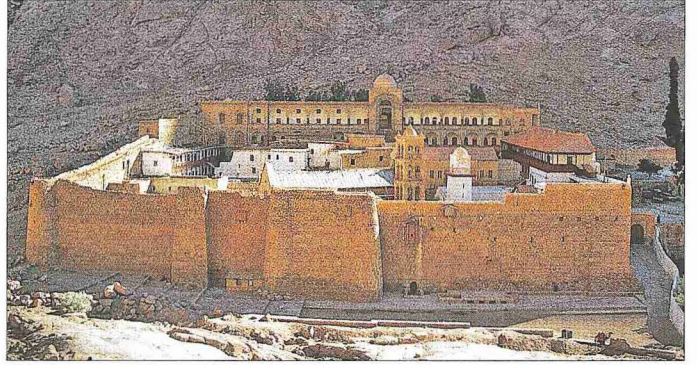
Mişna'da, Mûsâ'nın yazılı Tevrat'tan başka sözlü Tevrat'ı da (öğreti) Sînâ'da aldığı ve Yeşu'ya teslim ettiği, Yeşu'nun da onu kavmin ileri gelenlerine, ileri gelenlerin peygamberlere, peygamberlerin de büyük meclis üyelerine aktardıkları ifade edilmiştir (Aboth, 1/1). Tanrı'nın Mûsâ'yı ikinci defa Sînâ'ya çağırması ve, "Taş levhalarını, yazdığın şeriat ve emirleri öğretmek için onları sana vereceğim" şeklindeki ifadesi hakkında (Çıkış, 24/12) Talmud'da "taş levhalar" on emir, "şeriat" Tevrat, "emirler" Mişna, "yazdığın" Neviim ve Ketubim kitapları, "öğretmen için" Gemara (Talmud) anlamına gelmektedir şeklinde bir yorum yer almaktadır (Berakoth, 5^a). Bu doğrul-

tuda yahudi kutsal metni (Tanah) dışında yüzyıllar boyu sözlü olarak aktarıldığı kabul edilen Mişna ve Talmud literatürü de "sözlü Tevrat" adı altında vahiy kaynaklı görülmektedir (bk. TALMUD).

Kur'an-ı Kerim'de Sînâ, "dağ" anlamındaki tûr kelimesiyle birlikte Tûriseynâ (el-Mû'minûn 23/20) ve Tûrisinîn (et-Tîn 95/2) şeklinde iki defa geçmekte olup tûr kelimesi yalnız kullanıldığında (et-Tûr 52/1) Sînâ dağını tanımlamaktadır (Abdülbâki, el-Mu'cem, "et-Tûr" md.). İslâm âlimleri, dağın yarımada'daki konumuyla ilgili bilinen görüşleri (Mısır ile Eyle arasında bir dağ, Cebelfilistin) aktarmakla birlikte daha çok Sînâ vahyinin mesajı üzerinde durmuşlardır (Sinanoğlu, sy. 2 [1998], s. 15-18; EI², X, 663-664). Kur'an'da Sînâ vahyi bazı sûrelerdeki atıfların dışında ana hatlarıyla ve Ahd-i Atîk'e nisbetle daha kısa olarak Bakara, A'râf ve Tâhâ sûrelerinde yer alır; A'râf sûresindeki anlatım daha ayrıntılıdır (7/140-155). Kur'an'da Allah Sînâ'ya yemin etmektedir (et-Tûr 52/1; et-Tîn 95/2). Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine Allah bu dağa tecelli etmiş ve dağ parçalanmıştır (el-A'râf 7/143). Allah, Mûsâ'ya dağın sağ tarafından seslenmiş (Meryem 19/52; Tâhâ 20/80; el-Kasas 28/29, 46), İsrâiloğulları'ndan söz almak için dağ üzerlerine kaldırılmış (el-Bakara 2/63, 93; en-Nisâ 4/154; el-A'râf 7/171), burada yetişen ağaç methedilmiştir (el-Mû'minûn 23/20; Encyclopaedia of the Qur'an, V, 28-30; ayrıca bk. DAĞ). Diğer bir âyette ise peygamberlerine karşı gelmelerinden dolayı Allah'ın İsrâiloğulları'nı çölde kırk yıl dolaşmaya mahkûm ettiği bildirilmiştir (el-Mâide 5/26). Âyette "dolaşma" karşılığında kullanılan "yetihûn" fiilinden hareketle Mısır ile Filistin arasındaki bu bölge İslâm kaynaklarında Tih olarak isimlendirilmiştir (EI², X, 480).

BİBLİYOGRAFYA :

Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1424/2003, I, 610; III, 176; Yâkût, *Mu'cem'ül-büldân*, III, 300; *The Pentateuch and*

Sînâ'da
Saint Catherine
Manastırı

Rashi's Commentary: A Linear Translation into English (trc. A. Ben Isaac – B. Sharfman), New York 1949, II, 286; G. A. Smith, *The Historical Geography of the Holy Land*, London 1973, s. 361; L. H. Grollenberg, *The Penguin Shorter Atlas of the Bible* (trc. M. F. Hedlund), New York 1978, 103-110; L. Jacobs, *The Jewish Religion: A Companion*, Oxford 1995, s. 470-471; Mustafa Sinanoğlu, "Eski Ahid ve Kur'an-ı Kerim'de Sînâ Vahyi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1998, s. 1-22; M. Seligsohn, "Sinai Mount (Biblical Data)", *JE*, XI, 381-382; O. Lipschitz, "Sinai, Mount", *EJd.*, XIV, 1597-1600; E. Honigmann, "al-Tih", *EI²* (İng.), X, 480-481; a.mlf. – [C. E. Bosworth], "al-Tûr", a.e., X, 663-664; B. J. Schwartz, "Sinai, Mount", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion* (ed. R. J. Z. Werblowsky – G. Wigoder), New York 1997, s. 646; I. Şahid, "Sinai", *Encyclopaedia of the Qur'an* (ed. J. D. McAuliffe), Leiden 2006, V, 28-30.

MUSTAFA SİNANOĞLU

SİNÂD (السناد)

Revî harfinden önceki
harf veya hareketlerin
farklı gelmesi şeklinde oluşan
kafiye kusurları
(bk. KAFİYE).

SİNAGOG

Yahudilik'te ibadet,
din eğitimi ve cemaat işleri için
ayrılan yer veya bina, havra.

Yunanca kökenli bir kelime olan *sina-gogun* (sunagoge) ilk defa Helenistik yahudiler tarafından İbrânice'de "cemaat, cemiyet, meclis" gibi anlamlara gelen *kahal*, *kehila* veya *keneset* kelimeleri karşılığında kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak sinagogu tanımlayan İbrânice standart kelime *bet ha-keneset*tir. "Toplanma evi, cemaat evi" mânasındaki bu kelime müslümanlarda caminin karşılığını oluşturmaktadır. Muhtemelen bu kelimenin kökeni de Ârâmice *be kenıştadan* gelmektedir. Zira

Saint Catherine Manastırı'nın Arapça kitabesi

Bâbil Sürgünü (m.ö. 587) sonrasında yahudiler arasında Ârâmîce yaygındı. Nitekim Talmud'un dili Ârâmîce olan Gemara kısmında sinagog karşılığında yer alan kelime be kenîştadır (Megillah, 26^b).

Farklı görüşler bulunmakla birlikte Ârâmîce be kenîştanın İslâm kaynaklarında "kenîse" şeklinde geçtiği ve bu kelimenin hem hristiyan hem yahudi mâbedleri için kullanıldığı, bunun da sözlük bilgilerinin tereddüdünden kaynaklandığı söylenmektedir (İA, VI, 576). İslâm kaynaklarında salavatın "ibadet yerleri" anlamından hareket edilerek bu kelimeyle kenîse arasında irtibat kurulmuştur. Cevâlikî, Süyûtî, Hafâcî ve Sicistânî'yi kaynak gösteren Arthur Jeffery, müslüman müfessirlerin salavat kelimesinin yahudi ibadet yeri sinagogu (kenîse) karşıladiğı konusunda genelde uzlaştığını söylemektedir (Jeffery, s. 197-198). İbn Manzûr da salavâtü'l-yehûd terkiibine "kenâisü'l-yehûd" mânâsı vermekte ve Hac sûresinin 40. âyetinde yer alan salavat kelimesini bu anlamda yorumlamakta, bu görüşüne İbn Abbas'tan delil getirmektedir (Lisânü'l-'Arab, "kns" md.; salavat kelimesiyle ilgili ayrıca bk. Okumuş, bibl.). Modern Arapça'da yahudi ibadet yerleri için kenîs, hristiyan ibadet yerleri için kenîse kullanılmaktadır. Karaî yahudileri kendi ibadet yerlerine "kenasa" adını vermektedir. Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi sonrasında yayımladığı fermanda yahudi mâbedleri için kenîse ve "kenâvis" (kenâis) kelimelerine yer vermiştir (Galante, s. 42). Osmanlı arşiv belgelerinde yahudi mâbedleri için "sinâvî" de geçmektedir (BA, Gayri Müslimlere Ait Defter, nr. 17, s. 99), ancak bunun kökeni belli değildir; kenâvisin değişik bir şekli olabileceği gibi sinagogun farklı biçimde yazımıyla ortaya çıktığı da düşünülebilir.

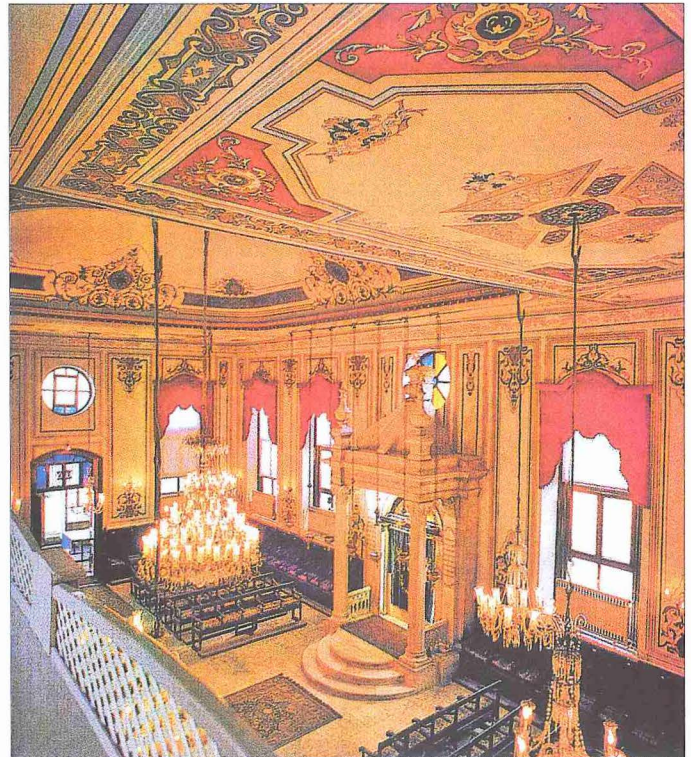
Sinagog karşılığında Türkiye'de ve diğer Balkan ülkelerinde kullanılan havra kelimesinin kökeni İbrânîce "hevrâ"dır. Bazan "havura" şeklinde de telaffuz edilen ve "birlik, grup, cemaat" gibi anlamlara gelen kelime özel dinî mânada ilk defa XIV. yüzyılda İspanya'nın Sarakusta (Zaragoza) şehrindeki yahudiler tarafından kullanılmaya başlanmıştır (EJd., VIII, 440-442). Daha sonra hristiyanlar, bu kelimeye "kargaşalı ve gürültülü yer" anlamını yükleyip belli bir düzenin olmadığı, insanların ibadet sırasında serbestçe dolaşıp konuştuğu yahudi ibadet yerlerini bu kelimeyle adlandırmışlardır. Hakaret içeren anlamı pek fazla öne çıkmamakla birlikte kelime yeni anlamıyla Ladino da denilen yahudi İs-

panyolca'sına girmiştir (Wexler, s. 215). İspanya yahudileri (Sefaradlar) 1492 sürgünü sonrasında Balkanlar'a yerleşince kelime Balkan dillerine değişime uğramadan girmiş, sinagoglara Yunanlılar havra, Bulgarlar "xavra", Arnavutlar "avrë", Sırlar "(h)avra", Rumenler "havrä" ve Türkler havra demişlerdir (a.g.e., s. 165, 215; H. Kahane – R. Kahane, LII/4 [1962], s. 291). Kelimenin yahudi ibadet yerlerini ifade eden mânâsı yanında hakaret içeren anlamı da bu dillerde korunmuştur (a.g.e., s. 291-292). Nitekim J. W. Redhouse'ın sözlüğünde havraya "gürültülü toplanma yeri" anlamı da verilmiştir.

Kurum olarak sinagogun kökeni ve ilk defa ne zaman ortaya çıktığı tam belli değildir; bir geleneğe göre milâttan önce VI. yüzyılda Bâbil sürgünü döneminde ortaya çıkmıştır. Kimilerine göre ise sinagog daha önceleri de vardı; ancak ibadet yeri olarak kelime, yerini Tanrı'nın belirlediği ve O'nun emriyle ilk defa Kral Süleyman tarafından yaptırılan, bundan dolayı Süleyman Mâbedi diye de bilinen Kudüs'teki mâbedin milâttan sonra 70 yılında Romalılar tarafından yıkılmasının ardından yaygınlık kazanmıştır. Bundan önce dinî hayatın merkezini Kudüs'teki mâbed oluşturuyordu ve Yahudilik'te ibadet mâbed merkezliydi. Mâbed yıkılınca işlevi geçici olarak sinagoglara aktarılmış, sadece mâbedde yapılması gereken kurban gibi bazı ibadetler askıya

alınmıştır. Mesih gelip mâbedi yeniden inşa edinceye kadar sinagoglar mâbedin simgesel işlevini sürdürcektir. Sinagoglar ayrıca, ilk hristiyan cemaati tarafından I. yüzyılın sonuna kadar ibadet mekânı şeklinde kullanılmıştır. Kalıntıları halen mevcut olan en eski sinagog, milâttan sonra III-IV. yüzyıllarda Kafarnaum'da (Galile, İsrail) inşa edildiği kabul edilen büyük sinagogdur. Yapısı ve işlevi bakımından günümüz sinagoglari toplu ibadetin yapıldığı, cemaat işlerinin görüldüğü ve din öğreniminin yürütüldüğü merkezler konumundadır. Günlük ibadetler, mâbedi temsil ettiğine inanılan ve yine sinagog denilen ibadet yerlerinde veya ibadet etmeye uygun herhangi bir yerde yapılmaktadır.

Sinagogların belli bir mimari standardı yoktur, bölgeye göre yapı biçimi değişiklik gösterir. Eskiden sinagoglar genellikle su kaynaklarının yanına inşa edilirdi. Arınma havuzu "mikve"nin suyunu temin etmek ve yahudi yılbaşı bayramında (Roş-ha-şana) günahları suya atmak amacının bunda etkin olduğu düşünülmektedir. Sinagog yapımında dikkat edilecek bazı kuralllar vardır. Talmud'a göre sinagogun pencereleri olmalıdır, pencereleri bulunmayan yerde dua etmek yasaktır (Berakot, 31^a). Sinagog yerleşim yerinin en yüksek noktasına inşa edilmeli, ondan yüksek başka bina olmamalıdır. Sinagoglarda mutlaka üç şeyin bulunması gerekir. Bunlar Ehal / Aron ha-

Haydarpaşa'da
Hemdat
İsrail
Sinagogu'nun
içinden
bir görünüşü –
Kadıköy /
İstanbul

Kodeş (kutsal dolap), Ner Tamid (devamlı yanan ışık) ve Teva / Bima'dır (kürsü). Aron ha-Kodeş, içinde el yazması Tevrat tomarlarının (Sefer Torah) bulunduğu bir dolaptan ibaret olup bir bakıma sinagogdaki mihrabı oluşturur. Teva ise Aron ha-Kodeş'in tam önünde veya sinagogun ortasında yer alan yüksekçe platformdur. İbadet esnasında Aron ha-Kodeş'ten çıkarılan Tevrat tomarı haham tarafından bu kürsüde okunur.

Camiler gibi kutsal mekânlar olan sinagoglarda resim ve heykel bulunmaz, çünkü bunların olduğu yerde ibadet etmek yasaktır. Sinagoga edebe uygun kıyafetle ve baş örtülü olarak girilir. Baş açık sinagoga girmek Tanrı'ya saygısızlık kabul edildiğinden yahudi erkekleri buraya girerken "kıpa" denilen bir tür takke giyerler, kadınlar da başlarını örterler. Kadınlar ibadete doğrudan katılmayıp "mehitza" adı verilen ayrı bir bölümde erkeklerin ibadetine eşlik edebilirler. Ortodoks olmayan yahudi cemaatlerinde sinagoglara ilgili bu kurallar değişkenlik gösterir. Bilhassa reformist yahudilerde kadınlarla erkekler sinagogda birlikte ibadet edebilir, hatta kadın bir haham ibadeti yönetebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1990, s. 758; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Baroda 1938, s. 197-198; J. Morgenstern, "The Origin of the Synagogue", *Studi Orientalistici in Onore di Giorgio Levi Della Vida*, Roma 1956, II, 192-201; A. Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1995, s. 42; P. Wexler, *The Non-Jewish Origins of the Sephardic Jews*, Albany 1996, s. 165, 215; H. Kahane - R. Kahane, "Charivari", *The Jewish Quarterly Review*, LII/4 (1962), s. 291-292; Mesut Okumuş, "Semantik ve Analitik Açından Kur'an'da 'Salât' Kavramı", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III/6, Çorum 2004, s. 1-30; C. van Arendonk, "Kenise", *İA*, VI, 576; I. Levitats, "Hevrah, Havurah", *EJd.*, VIII, 440-442.

BAKİ ADAM

SİNAN

(سنان)

(ö. 996/1588)

Osmanlı mimarbaşısı.

Osmanlı mimarisini farklı bir kavrayışla ele alarak dünya mimarlığının zirvesindeki gelişme noktasına taşıyan tek isimdir. Şehircilik, işletme yönetimi ve en genel anlamda yapı alanının örgütlenmesinde adını en çok duyuran kişi olması, beslenip dayandığı toplumsal alt yapı ve kurumlar kadar kişisel dehasıyla da bağlantılıdır. Bu bakımdan sadece biyografisinin dar çer-

çevesinde incelenirse mimari alanında Sinan'a kadarki gelişmeler anlamsız kalacağı gibi Osmanlı mimarisinin gelişme mantığı da anlaşılmaz. Sinan gerçeğini kendinden önceki üslupları nasıl aştığını, mimarlık sanatına getirdiği dünya ölçeğindeki yenilikleri, kendisini kuşatan kültür çevresini olaylar dokusu ve örneklerle birlikte düşünmek bu bakımdan kaçınılmazdır. Mimar Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkındaki yayınlar, belgelerle kanıtlanmış araştırmalar, polemik ve efsaneler, çok farklı düzeylerdeki yaklaşımlarla küçük bir kütüphaneyi doldurabilecek birikime ulaşmıştır. Le Corbusier ve Frank Lloyd Wright gibi çağdaş mimarlık kuramcılarının zaman zaman onun adını hayranlıkla anmaları yanında V. da Osa adlı yazarın *Sinan: The Turkish Michelangelo* başlıklı romanı da (New York 1982) bunlara eklenirse büyük ustanın dünya ölçeğinde yeterince tanınmış olduğu söylenebilir.

Mimar Sinan'ın hayatıyla ilgili en geniş bilgiler, çağdaşı ve yakın dostu olan şair Sâi Mustafa Çelebi'nin kaleme aldığı *Tezkiretül'l-bünyân*'da bulunur. 994-995'te (1586-1587) kaleme alındığı düşünülen bu tezkire, Mimar Sinan'ın anlattıklarından derlenmiş hayat hikâyesi ve eserlerinin dökümünden oluşmaktadır. Yine Sâi Çelebi tarafından yazılmış olan *Tezkiretül'l-ebniye*, benzer içerikte bilgilerle geliştirilmiş olmakla birlikte her iki kaynaktan verilen yapılar listesinin birbirini tutmadığı, ancak kısmen birbirini tamamladığı görülür. Ayrıca bizzat Mimar Sinan'ın kaleme aldığı ileri sürülen taslak halinde kalmış üç eser daha vardır. Bunlardan *Adsız Risâle* olarak bilinen nüsha muhtemelen Mimar Sinan'ın yazmayı düşündüğü biyografisinin fihristi niteliği taşır. *Risâle-i Mi'mâriyye* adlı eser ise *Adsız Risâle*'nin biraz daha geliştirilmiş, fakat yarım bırakılmış şekli olmalıdır. *Tuhfetül'l-mi'mârîn* de bu ikisine benzerlik gösterir ve *Risâle-i Mi'mâriyye*'nin geliştirilmiş edisyonu niteliğindedir (bu üç nüsha da TSMA, nr. D. 1461'de bir arada bulunmaktadır).

Sinan'ın Sâi Mustafa Çelebi'ye yazdırdığı kabul edilen ve biyografisini ayrıntılı biçimde veren *Tezkiretül'l-bünyân*'da onun ağzından şunlar anlatılmaktadır: "Bu hakir, Sultan Selim Hân-ı Evvel'in gülistân-ı saltanatının devşirmesi olup Kayseriye sancağında ibtidâ oğlan devşirmek ol zamanda vâki olmuştur." Yavuz Sultan Selim döneminde yalnız Rumeli'den değil Anadolu'dan da devşirme yapılabileceği konusunda karar alınmıştır. Ayrıca bu sultanın ölümü üzerine bizzat Sinan'ın yazmış ol-

duğu bir şiirde devşirmelik durumu şöyle tekrarlanır: "Anın devşirmesiyem ben kemine / Aceb lutf eylemiştir bu hazîne." Daha sonraki yıllarda Sinan'ın Kayseri'deki akrabalarıyla yazışmaları ve ilişkileri devam ettiğinden belgelerle de desteklenen Kayseri-Ağırnas kökeni gerçeğe uygundur. Bu verilere göre Sinan'ın Hırvat, Slav, Acem veya Bosna kökenli olmadığı açıktır. Ayrıca çokça tekrarlandığı gibi dönme (mühnedi) değil devşirmedir. Onun hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş olması ailenin etnik kökenini açıklayabilecek yeterli ipucunu vermemektedir. Ö dönemdeki Kayseri müslüman Türk, hıristiyan Türk, hatta Moğol kalıntılarının yayıldığı bir alan olduğundan inanç sistemine dayalı ayrımlarla sağlıklı sonuçlara varmak mümkün değildir. Bu bakımdan onu belirli bir etnik grup, ırk ya da cemaate bağlama çabaları, kuşkusuz Osmanlı mimarisini de töhmet altına sokan polemiklere alt yapı hazırlamak anlamına gelmektedir.

Bütün belgelerde rastlanan Sinan adı geçerlidir. Ancak eseri olan Büyükçekmece Köprüsü'ne kazınmış kitâbede "amilehü Yûsuf İbn Abdullah" olarak farklı bir isimle karşılaşılmakta, Dâyezâde'nin *Risâle-i Selîmiyye*'deki bir derkenarda ise Sinâneddin Yûsuf şeklinde farklı bir isimlendirme görülmektedir. Devşirmelerin babaları için genellikle Abdullah adı kullanılır. Baba adının Abdullah, Abdülmennân, Abdülkerim veya Abdurrahman gibi farklılıklarla yazılmış olması doğaldır. Bunlar

Nakkaş Osman'ın Kanûni Sultan Süleyman'ın cenazesinin Süleymaniye Camii'ne getirilişini tasvir eden minyatüründe Mimar Sinan'ın resmedildiği detay (Seyyid Lokmân, *Zaferâme*, Chester Beatty Library, nr. T. 413, vr. 115^b)

